

MUASİR MERHELEDE DEDE GORGUD DASTANLARI TEDGİĞİNİN YENİ PROBLEMLERİ*

İsa HEBİBBEYLİ

Dünya eposunun en gedim ve misilsiz giymete malik olan nadir senet nümunelerinden biri de *Kitab-ı Dede Gorgud* dastanıdır. Tesadüfi deyildir ki, son iki esrde mühtelif milletlerden olan görkemli eposşunaslar: Dits, Bartold, Jirmunski, Kononov, Yakubovski ve başgaları *Dede Gorgud* dastanlarına mühüm ve benzersiz ideya-bedii hüsusiyyetleri ile ferglenen büyük gehremanlıg eposu kimi yüksek giymet vermişler. Azerbaycan, Türkiye ve İran tedgigatçılarında *Dede Gorgud* dastanlarının araştırılması, neşr edilmesi ve deyerlendirilmesi sahesinde nezere çarpaçag nailiyyetler kazanmışlar. Hemid Araslı, Orhan Şaig Kökyay, Mehemed Hüseyin Tehmasib, Mehmed Fuad Köprülüzade, Sehend Behrengi, Ebdülezel Demirçizade, Eli Sultanlı, Meherrem Ergin, Mireli Seyidov, Fehreddin Kırzıoğlu, Dr. Cavad Hey'et, Şamil Cemşidov, Mehmet Kaplan, Anar, Ferhad Zeynalov, Kamil Veliyev, Samed Elizade, Ehmed Kabaklı, Kamal Abdulla, Süleyman Eliyarov, Cövdet Güdret, Behlul Abdulla, Meherrem Gasımlı ve başgalarının araşdırmaları, Ata kitabımızın halga çatdırılması, tanıtılması bahımından mühüm ehemmiyet kesb edir. Görkemli tedgigatçılarn hamısının fikrini ümumileşdirmek megsedile Türkiye ve Azerbaycan gorgudşunaslıgından iki örneye ayrıca digget yetirmeyi önemli hesab edirem. Meşhur Türkiye gorgudşunası Meherrem Ergin yazır: "Türk edebiyatı tarihinin en büyük alimi, professor Fuad Köprülünün derslerinde söylediği bir söz vardı: Bütün Türk Edebiyatını terezinin bir gözüne, Dede Gorgudu o biri gözüne goysanız yine Dede Gorgud ağır basar".

Dede Gorgud kitabının deyerini ifade etmek, için bundan daha güzel bir söz bulmak mümkün deyildir. Gerçekden Dede Gorgud kitabı Türk edebiyatının en büyük abidelerinin, Türk dilinin en güzel eserlerinin başında durur.¹

Görkemli Azerbaycan yazarı ve araşdıracısı Anarın *Dede Gorgud* dastanına verdiyi giymet ise aşağıdaki kimidir: "Her hansı bir halg ... bir veya iki, esas kitaba, temel kitaba, Ana kitaba malikdir. Bele bir kitab halgın varlığını en dolgun ve bitkin şekilde eks etdirir. *İlliada* ve *Odisseye* gedim Yunanlıların, *Mehabharata* ve

* Bu makale "*Kitabi Dede Qorqud Dastanlarının tedqiqi yeni merhelede*" başlığı ile daha önce *Elmi Eserler*, Kitabi Dede Qorqud Dastanlarının 1300 illiyine hesr edilir, Hususi Burahılış, No 2, Nahçıvan-1998, s. 10-14'te yayımlanmıştır.

¹ Meherrem Erkin, *Dede Gorgud Kitabı*, İstanbul, 1980, s. 5.

Ramayyana Hindlilerin, *Şahname* İranlıların, *İgor polku haggında dastan* Rusların, bele eserlerindedir. Gırgızların *Manas*'ı, Gürcülerin *Pelenk derisi geymiş Pehlevan*'ı, ... İspanların *Don Kihot*'u, bu eserler sırasındadır. Azerbaycan halgının şah eseri, ata kitabı *Dede Gorgud* dastanıdır...

... Adlarını çekdiyimiz şah eserler... olmadan ne onların insanlığa behş etmiş halgların simasını, ne de ümumen dünya medeniyyetini gavramag mümkündür."²

Fikrimizce, bu kimi yüksek fikirlerin kitabların, elmi deyerlerin araşdırma mülahizelerini materiallarının olmasına bahmayarag *Dede Gorgud* kimi şah eser hele de lazımcıca öyrenilmemiş, Avropa dillerine mükemmel tercüme olunmamışdır. *Dede Gorgud* dastanlarının tam metnini yeniden İngiliz, Fransız, Alman, Ereb, Fars dillerinde neşr etdirmek, dastan haggında en mühüm araşdırmaları dünya halglarına çatdırmag sadece *Dede Gorgud*'u tanıtmag olmayıp, bu nadir beşeri senet eserini erseye getiren, yaradan Oğuz Türklerini, en azı Azerbaycan ve Anadolu Türklerinin soy kökünü, gedimligini ve büyüklüyünü, dilimizin güdretini göstermek ve subut etmek demektir. Bütün bunlara köre Azerbaycan Respublikası prezidenti Heyder Eliyevin *Kitab-ı Dede Gorgud dastanının 1300 illiyi haggında* imzaladığı ferman ulu Ata kitabımızın yeniden araşdırılması, beynelhalg seviyyede megsed yönlü şekilde tebliği, dünya dillerine tercüme olunması, yeni neşrlerin meydana çıkması bahımından geniş imkanlar açır.³

Dünyanın yeniden gurulduğu, Azerbaycanın müstegillik gazandığı indiki günlerde ilk növbede *Dede Gorgud* dastanlarının ehate etdiyi dövrün ve nadir folklor abidesinin yaranma tarihinin bir daha degigleştirilmesine ciddi ehtiyac vardır. Bu mesele *Dede Gorgud*'un timsalında Türk halglarının menşeyini, soykökünü müeyyen etmek sarıdan ciddi ehemmiyyet kesib edir. Çünkü müstegillik gazanana geder sebebler Sovyetler Birliği çerçevesinde Azerbaycanda ve diğer keçmiş Respublikalarda soykökü meselesi araşdırılarken üstü örtülü vasitelerle özünü hakim millet elan etmiş Rusların etnogenezisinden ireli getmeye maneçilik töredilmiştir. Bize me'lum olduğuna göre uzun iller erzinde Türkiyede de halgın gedimliyyinin tedgigi meselesinin üzerinde müeyyen Avrupa tezyigi mövcud olmuşdur. Bütün bunların neticesidir ki, ekser menbelerde *Dede Gorgud* dastanlarının daha gedim tarihe malik olduğu unutturulmuş, bu neheng folklor abidesinin IX-XII eserlerin mehsulu kimi meydana çıkması haggındaki mülahizeler geniş yayılmışdır. Bes esl hegiget necedir? Elbette, bu suala peşekar gorgudşunaslar derin ve ehateli tedgigat işi apardıktan sonra geti elmi cevap vermelidirler. Biz sadece olarak Ata kitabımızı hemin istigametde yeniden tedgig etmeyin zamanı geldiğini yada salmagı vacib sayır. Bu sahede söyleyeceyimiz fikirler de gelecek gorgudşunaslara kömek megsedi daşıyır.

² Anar, *Sizsiz*, Bakı, 1992, s. 11-12.

³ "Kitabi - Dede Gorgud Dastanının 1300 İlliyi Haggında Azerbaycan Respublikası Prezidentinin Fermanı, Bah. *Azerbaycan Gazeti*, 21 Aprel 1997. il.

Artık Gorgudşunasılığda melumdur ki, *Dede Gorgud* el yazmalarını 1815. ilde ilk defe Almanyanın Drezden kitabhanasından tapıp elm alemine melumat veren Alman şergşünası Fridrih Dits hem de *Basatın Tepegözü Öldürmesi* boyuna istinad ederek Ata kitabımızın miladdan evvel Homerin yarattığı *Odiseya* eserindeki Polifem-Siklop sujetinin yaranmasına tesir gösterdiyini geyd etmişdir.⁴ Ditse göre *Dede Gorgud* daha gedimdir ve dastandaki Tepegöz obrazı polifemle mugayisede daha tam *bitkin* ve ehatelidir.

Dits yazmışdır: “Buradakı (ye’ni Dede Gorgud’daki) Tepegöz başga sikloplara, hele Homerin siklopuna bütün cehetiyle benzeyir. Ancag Oğuz siklopu yunanlılarınkinden alınma degildir. Yunanlılarınkı bunun teglididir. Oguz Tepegözünün Polifemden kopya edilmiş olduğuna ganaat getirmediğinin sebepleri var. Evvelâ şerg, yunan şiiriyetini tanımamışdır. Bunun için homerin eserlerini tercüme edebilmezlerdi. Çünkü, melodiyaca heç kim tarafından algışlanmayacadı. O biri terefden Tepegöz efsanesinde Tepegözün hayatı doğumundan ölümüne geder anlaşıldığı halda Polifemde çatışmazlıklar vardır. Bu cehetle o Tepegözün kopyası ve ondan iktibas edilmiş kimi görünür. ... Mence Homer Asya seyahetinde Tepegöz efsanesini eşitmişdir ve Polifemin esas heyatını oradan almışdır. Efsane Kçük Asyadan gelmiş ve Homerin zamanında tezeter olarak yaşamışdır. Neticede tam bir sikloplar efsanesi en gedim zamanlardan beri ... gösterilen **gövm**ler arasında olmuşdur ve onların yazılarında olan her bir şeyi yunanlılara mal etmeg hagsızlık olar”*

Hele 1958-ci ilda Azerbaycanda antik edebiyatın en kamil bilicisi merhum professor Eli Sultanlı da Dede Gorgud’daki Tepegöz’le Odisseye’daki Polifemin geniş mugayiseli tehlilini vermiş ve Tepegözün gedimliğini tesdig eylemiş, hetta Azerbaycan şifahi edebiyatında Tepegöz’ün selefleri olduğunu da nezere çatdırılmışdır.⁵

Teessüf ki, dastanın yaranma tarihi ile bağı olan bu möhüm nögte ekser hallarda yalnız informasiya kimi geyd olunmuş, araşdırılmaya celb edildikde ise Azerbaycan ozanının bu köhne gedim süjete, nagıla, efsaneye vermiş olduğu yeni ziver yeni mena⁶ yahud seyyar sujetlerin formal inkişaf hetlerinin ortaya çıkardığı bir mahiyyet⁷ kimi deyerlendirilmişdir. Biz de Tepegöz boyunun ata ile ogulun vuruşu, gardaşların üz üze gelmesi, er nişanlının toyunda kimi melum seyyar sujetlerin variantlarından biri olduğu fikrinin doğruluğunu bir daha tesdig edirik. Lakin bir meseleni nezere çarpdırmag isteyirik ki, dünyevi karakter daşıyan esatiri efsanevi seyyar sujetlerin tarih boyu daha çok şergden-Gerbe, Hindistandan, Mısırdan, Dicle-Fırat sahilllerinden, Arabistandan, Çinden, Azerbaycandan, İrandan, Avrupaya keçdiyi elimde defelerle etiraf olunmuşdur. Hadda meşhur Yunan tarihşünası Heredot

⁴ Bah. Paşa Efendiyev, *Azerbaycan şifahi halg edebiyatı*, Bakı 1981, s. 225.

* Sitat Eli Sultanlı’nın *Megaleler* kitabından (Bakı, 1971, s. 63-64) götürülmüşdür.

⁵ Bah. Eli Sultanlı, *Megeleler*, Bakı, 1971, s. 64-73.

⁶ Mehemed Huseyn Tehmasib, *Azerbaycan halg dastanları*, Bakı, 1972, s. 129.

⁷ Kemal Abdullayev, *Kizli Dede Gorgud*, Bakı, 1991, s. 123.

da en gedim çağlarda tek gözlü insanların şerg ölkelerinde mövcud olduklarını bildirmişdi.⁸ Tanınmış folklorşünas Halig Koroğlu tek gözlü div süjetinin Merkezi Asiya esatirinde geniş yayıldığını ve daha gedim tarihe malik olduğunu subuta çatdırır. Koroğlu yazır: "Tek gözlü dev motivi şergden eski Yunanistana gelmiş ve daha sonralar burada epik hikayet olarak şekillenmiştir."⁹

Bütün bunlara göre, mehz indi hemin buçagdan yanaşarag bütövlükde *Dede Gorgud* dastanının olmasa da, onun ayrı ayrı boylarındaki süjetlerin daha gedimlerde, miladdan evvelki dövrelerde yarandığı ganaetine gelmek mümkündür.

Bundan başka, ekser boylardaki *Resul Eleyhüsselamın zamanına yahın Bayat boyundan Gorgud ata derler bir er gopdu* mülahizesi de dastanının en azı yeddinci esrde, Mehemmed Peygemberin zamanında yarandığını gösterir. Buna göredir ki, yaranma tarihi ile bağlı gorgudşünaslığın formalaşdırdığı IX-XII esrler fikrinin eksine olarak Azerbaycan Respublikasının prezidenti *Dede Gorgud* dastanının 1300 illiyi haggında ferman vermişdir. Melum devlet fermanının ışığından dastanının özünün verdiyi imkanlar nezere alınmagla "Dede Gorgud abidesinin VI-VII esrlerde formalaşib dastan şekline düşmesi ideyası indi hem Azerbaycanda, hem de Türkiye'de yeni araşdırmaların aparılmasını teleb edir. Ancag burası da nezere alınmalıdır ki, kamil dastan şeklini alan geder *Dede Gorgud*'un ayrı ayrı boyları halg arasında bir neçe esr evvel doğulmuş, dilden-dile, ağızdan-ağıza keçerek yetkinleşmiş, dastan seviyyesine çatmışdır. Demeli, eposun, dastanların yaranma tecrübesine esasen mühtelif boylardaki süjetlerin formalaşması tarihi bütövlükde dastanın özünün meydana çıkma fikrinden gedim olmalıdır. Hele burasıda var ki, dastan, boy, süjet yaratmag seviyyesine gelib çatana geder hep hansı bir halg özü de müeyyen ve çohesrlık inkişaf yolu keçmelidir. Şübhesiz ki, *Dede Gorgud* dastanı boyları ve süjetlerinin de tarihi tam dastanın özünden gedim olmalıdır. Hemin boyları ve süjetleri goşup-düzen halgın tarihi ise daha gedimdir.

Fikrimizce, bu gün *Dede Gorgud kimdir* sualı etrafında da yeniden düşünüb-daşınmağa deyer. Bu sualın cavabı dastanının formalaşdığı ve meydana çıhdığı tarihi devrlerde milletimizin kimliyi, halgımızın düşünce-tefekür seviyyesi haggında dolgun tesevvur yaradabilir. Gorgudşünaslığ indiyedek hemin suala muhtelif cür cavablar vermişdir. Meselen, Dede Gorgud Rus alimi, akademik B. Jirmunskiye göre *su ayaglı yer Gorkut*¹⁰ dur, yeni mifoloji obrazdır. Professor B. Karriyevin araşdırmalarından Türkmenistanda Dede Gorgudun yağış mebudu kimi tesevvur edildiyi aydın olur?¹¹ Ç. Valihanovun fikrince Gorgud Ata ilk gazag şamanıdır.¹²

⁸ Bah. Heredot. *Tarih*, Moskva (Rus dilinde), 1885, c. I. s. 308-309.

⁹ Halig Koroğlu, "Tepegöz ve Polifem", *Milli Folklor* derkisi, Ankara, 1998, No: 37, s. 45.

¹⁰ Kitabi - *Dede Gorgud* (Tertib eden: H. Araslı, redaktörü M. Tehmasib). Bakı, 1962, s. II

¹¹ B.M. Jirmunski, *Oguzskiy Geraiçeskiy epos*, Moskva-Leningrad, 1962, s. 168

¹² Yene orada, s. 170

Azerbaycan folklor şunası Mireli Seyidov Dede Gorgudu üstad, dede aşığ menasında varsag,¹³ Mehemed Hüseyñ Tehmasib ise ozan¹⁴ adlandırmışlar. Hetta Tehmasib hemin ozanın özüne mehsus cizgilerini de göstermişdir: Dede Gorgud adi ozan deyildir ... Adı ... ozanlar ... özleri yaratmırlar, ancag yaradılmışları ifa edir, yaşadır, halga çatdırır, elden ele, nesilden nesle, esrden esre verirler... Onların ifa etdikleri boy ve söylerin esl hegigi yaradıcısı ise... Dede Gorguddur".¹⁵ Tehmasibe göre Dede Gorgud hem de geniş menalı senetkar, "başbilen", "en ağır degigelerde.. meslehetler verip, tedbirler töken bir kömekçi", "gelecekden heber vermek gudretine malik bör övliya" ve "erendir"¹⁶ Gorgudşunaslığın son dövrünün en layigli temsilcisi tanınmış yazıçı Anar ise "Dede Gorgud'un dastanın müellifi, yaradıcısı ve ifaçısı"¹⁷ olması genaetine gelmişdir.

Göründüyü kimi, Rus şergşünaslığında Dede Gorgud daha çoh esastiri-mifoloji varlığı kimi tegdim olunmuşdur. Şübhesiz ki, burada elmilikle yanaşı elm donuna geydirilmiş ideologiyanın da izleri vardır. Çünkü SSR'i dövründe hakim ideologiya digər halgları ulu keçmişden mehrum, atasız-babasız mangurt yalnız Oktyabr ingilabından doğmuş bir toplu halında gebul etməye üstünlük verirdi. Bunun eksine olarag, Azərbaycan elmi ise Dede Gorguddan tarihi şəhsiiyyətin cizgilerini özünde eks etdiren edebi gehreman, bedii obraz kimi söz açmışdır. Türkiyə tedgigatlarında Azərbaycan araşdırıcıları ilə sesleşen cehetlər çohdur. Bele ki, Türkiyə gorgudşunaşları da Ata kitabımızın aparıcı obrazının simasında, yeni Dede Gorgudun timsalında tarihi şəhsiiyyətin elametlerini görüb göstermişler. Orhan Şaig Kökyay, Fuad Köprülüzade, Meherrem Erkin, Ehmed Kabaklı, Mustafa Miyasoğlu ve başgalarının araşdırmalarında Dede Gorgud tarihin belli bir çağının numayendesi kimi tehlilden keçirilmişdir. Orhan Şaig Kökyay ve Meherrem Erkin hetta Dede Gorgudun gezib dolaşdığı coğrafiyanın da tesvirini vermişler. Meharrem Erkin ise Korgut isminin yayıldığı erazileri de tedgigata celb etmişdir. Son olarag Mustafa Miyasoğlu 1991-ci ilde Ankara'da yayınladığı *Dede Gorgud* kitabında *Dede Gorgudun kimliyi* meselesini hususi bir problem kimi araşdırmışdır. Özüne geder ki Türkiyə tedgigatçılarının fikirlerini umumileşdiren Mustafa Miyasoğlu Dede Gorgudda folklordan çoh tarihi ve dini cizgilerin çemleşdiyi genaetine gelmişdir. Onun fikrince "Dede Gorgud peygemberimiz zamanına yahın bir dönemde Oğuz gövmünün Boyat boyunda ortaya çıkmış, bir revayete göre peygemberimize gönderilmiş, ... Oğuz kavmine islamı öyretmiş, Selmani Farsi, Onu Oğuzlara şeyh yapmışdır. Bu yüzden Dede Gorgudda Müslüman Oğuzların öncüsü gözü ile bakılmaktadır".

¹³ Gösterilen menba, s. 162

¹⁴ Mireli Seyidov, "Varsag" sözü haggında", *Edebiyyat ve dil institutunun eserleri*, VII. cild, Bakı, 1954, s. 175-185

¹⁵ Mehemed hüseyñ Tahmasib, *Azerbaycan halg dastanları*, Bakı, 1972, s. 29

¹⁶ Mehemedhüseyñ Tehmasib, *Azerbaycan halg dastanları*, Bakı, 1972, s. 29-30

¹⁷ Gösterilen eser, seh. 32

Göründüyü kimi, burada Dede Gorgudun obrazı heyli aydınlaştırılmış, ona tarihin çizgileri elave olunmuştur. Bununla bele, Dede Gorgudu. *Müslüman Oğuzların öncüsü* anlandırmag bu şahsiyyetin islamdan önceki dövrlere aid edilen hayatının, varlığının unutulması demektir. Fikrimizce, müellifin “Dede Gorgud müslüman türklerinin atasıdır”¹⁸ fikri daha objektiv seslenir.

Eski Türkiye gaynaglarına esaslanan Mustafa Miyasoğlunun Dede Gorgudu hayatileşdirmek, ona övliyalıgdan çoh *hikmet sahibi* olan müdrik şahsiyyet donu keydirmek istigametindeki diger teşebbüsleri de uğurludur. Onun fikrince, Dede Gorgud peygamberimizin çağdaşı onuncu Oğuz hökmdarı Kayı İnal Hanın müşaviridir ... 295 il yaşadığı söylenir. Koroğlunun babası olarak da anılır.¹⁹

Hem Azerbaycan ve hem de Türkiye gaynaglarında Dede Gorgudun ve dastandaki diger gehremanların mühtelif yerlerde mezarlarının olduğunun geyd edilmesi de onun tarihi şahsiyyet kimi tesevvur edilmesi cehdlerinden ireli kelir. Netice olarak bele bir genaete geline biler ki, Dede Gorgud tarihin uzag dövrlerinde yaşamış, fealiyyet göstermiş ağıllı, müdrik, uzaggören, vetenperver Oğuz başbilenidir. Sonralar onunla bağlı ehvalatlar dilden dile gezmiş, esatire, revayete keçmiş ve dastanlaşmışdır. Dede Gorgud gedim Oğuz Türklerinin en ulu babasıdır. Azerbaycan ve Anadolu Türkleri ulu Dede Gorgud neslinin devamçılarındırlar.

Dede Gorgud dastanlarının coğrafyasına da yeniden bahılmalıdır. Şübhesiz ki, bütün tedgigatçıların etiraf etdikleri kimi, *Dede Gorgud* dastanlarında İç Oğuz - Yeni Kür ve Araz çaylarının gavşağında yerleşen Arran dövleti erazisinde ve Daş, Dış Oğuz - ye'ni indiki şimali ve Cenubi Azerbaycanın cenub-garb vilayetlerini ehate eden bölgelerde baş veren hadiseler ehate olunmuş, eks etdirilmişdir. Umumiyyetle, dastanda Azerbaycan yer adları çohlug teşkil edir. Demir Gabı Derbend, Gence, Berde, Elince galası, Karacug, Dereşam, Şerur, Salahana, Ekerek, Gervend vs. kimi toponimler *Dede Gorgud* gehremanları ve süjetlerinin esasen Azerbaycan erazisinde cereyan etdiyini kösterir. Bütövlükde *Dede Gorgud* dastanı daha çoh *Galın Oğuz* adlanan İç ve Dış Oğuz erazilerini özünde birleşdiren büyük Azerbaycanı ehate edir.

Dastanda Anadolu elleri, hususen şergi Anadolu da özüne mehsus yer tutur. Ayrı-ayrı boylarda Diyarbekir, Mardin, Hamid Galası, Amid suyu, Pasinler yaşayış mentegesi, Bayburt hisarı, Arğıbeli keçidi kimi yerler de *Dede Gorgud* süjetleri ile elagedardır.

Dede Gorgud'daki Oğuzun *arsız Türkmenin delisine benzer, cici-bacı Türkmen gızı alarsan* kimi cümleler, yalnız Türkistan lehçesine mehsus kelimeler dastandaki hadiselerin mueyyen seviyyede indiki Türkmenistan ile de sesleşdiyini gösterir. Türkmenistan Türklerinin Oğuz grupuna mensub olması da hemin mentigi tesdigleyir. Dastandaki Türkmen sözünün Şergi Anadoluya daha yakın olan Kerkük

¹⁸ Anar, *Sizsiz*, Bakı, 1992, s. 46

¹⁹ Mustafa Miyasoğlu, *Dede Gorgud*, Ankara, 1991, s. 8

Türkleri olduğunu da düşünmek olar. Kerkük Türklerinin Oğuz grubuna aid olması bu ihtimali da gerçekliye yakınlaştırır.

Dede Gorgud dastanında *gışda-yazda gari-buzu erimeyen Gazılığ dağı* adı altında Gafgaz dağları nezerde tutulmuştur. Gafgaz halgları içerisinde Gürcüstana aid yer adları dastanda diğer halglarla mugayisede nisbeten geniş yer tutur. Ayrı-ayrı boylarda Gürcüstan erazisindeki Ablaziya, Ahıska galası, Başı açığ - "Kütaisi", İmereti kimi toponimler verilir. Hiss olunur ki, dastan gehremanları "Dogguz tümen Gürcüstana" yeni 9 inzibati bölgeye malik olan Gürcüstana hörmet ve ehtiramla yanaşırlar.

Ermenistan toponimleri de *Dede Gorgud* dastanlarında yaşamagdadır. Dede Gorgud yer adlarının olması indiki Ermenistan erazisinin gedim Oğuz yurdu olduğunu subuta çatdırır. Ona göre de Ermenistandaki Dede Gorgud toponimlerinin öyrenilmesi muasır gorgudşünaslığın ana vezifelerinden biri sayılmalıdır.

Vahtile Türkiyede *Dede Gorgud*'un coğrafyası öğrenilerken ölkelerimiz arasında demir sedlerin mövcud olduğuna göre Gafgaz yer adları özüne layig geniş yer tapa bilmemiştir. Azerbaycanda ise uzun iller sert ideoloji teleblerin olması Türkiye toponimlerini geniş şekilde tedgigata celb etmeye imkan vermemiştir. Ona göre de Dede Gorgud yer adları indi müstegillik ve serbestlik şeraitinde tezeden araşdırılıb deyerlendirilmelidir.

Bütövlükde *Kitabi Dede Gorgud* Türk halglarının daha çoh ise Azerbaycan halgı ve Anadolu elinin nadir senet dastanıdır. *Dede Gorgud* Oğuz Türkçesinin misilsiz hezinesidir. Oğuz eli gehremanlarının en azı 1300 il bundan evvelki heyat terzi, dünya görüşü, adet ve en "eneneleri" *Dede Gorgud* dastanında canlı olarak yaşamagdadır. *Dede Gorgud* birliye çağırış, vetenseverlik, basılmazlık dastanı kimi bu gün Türk halgları üçün çoh faydalı bir öyüdname ve ibretnamedir.